

Історично зміст категорії «свобода совісті» змінювався в залежності від рівня розвитку суспільства та держави, ставлення людей до політичних орієнтацій, у першу чергу релігійних.

Домінування релігійного світогляду в період середньовіччя призвело до появи вільнодумства та визначило подальше розуміння свободи совісті з позиції відношення до релігії. Епоха буржуазних революцій XVII-XVIII ст. закріпила таке розуміння на політико-правовому рівні.

Отже, сучасне визначення свободи совісті в її філософському та правовому аспектах постає закономірним результатом історичного розвитку суспільства, уявлень про цінність особистості та особи. Розрізнення цих аспектів дозволяє визначити міру свободи совісті при її реалізації в міжнародних та конституційно-правових актах, а також в оцінюванні результатів реалізації правових норм на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Констан Б.* О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей (1819) // Полис. – 1993. – №2. – С.97-106.
2. *Політологічний енциклопедичний словник /* За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

ПРИНЦИП «ПІЗНАЙ САМОГО СЕБЕ» В РОЗУМІННІ СОКРАТА І СКОВОРОДИ

Доп. – Провозін М.В., ЕФ-65
Наук. кер. – канд. філос. наук, ст. викл. Бушман І.О.

Сократ (470-399 рр. до н. е.) народився жив і навчав у Афінах. Він брав участь у війнах Афінін зі Спартою, відрізнявся мужністю і героїзмом. До активного громадського життя не прагнув, але відрізнявся твердістю переконань і прихильністю до демократії, хоча до демократії афінської був критичним. Жив невибагливо, працював мало, був поганим сім'янином. Говорив,

що чим меншого людина потребує, тим ближча вона до богів. Вільний час присвячував філософським бесідам і диспутам. [1, с. 94]

Сократ принципово не записував свої думки, вважаючи дійсною сферою існування справжнього знання, мудрості – живу бесіду з опонентами, живий діалог, полеміку. [2, с. 34] Все, що ми знаємо про Сократа – це ті записи, що були здійснені його наступниками: Платоном, Ксенофонтом, Аристотелем. Філософія Сократа, яку він пропонував усно, є поворотним пунктом в історії філософії. [3, с. 283] Він швидко зневірився в тому, що дослідження природи зовнішніх речей може привести до щастя. На відміну від спроб багатьох філософів створити картину світу Сократ рішуче повертає напрям філософських досліджень від космосу, природи до людини. [2, с. 34] Він проголошує лозунг стародавніх мудреців: „Пізнай самого себе“. Справжні знання, за Сократом, слід шукати в собі, оскільки безсмертна душа людини, пройшовши повне коло космічних перевтілень, потенційно знає усе. [4, с. 45] І таке знання можна набути лише в безпосередньому контакті з іншими людьми – діалозі, практичній зустрічі умів. Тому метод Сократа сформувався в ході диспутів і бесід, учасником яких він був. Сократ вважав, що кожна людина може мати свою думку, Алу це не тотожно „істинам, які у кожного свої. Істина для всіх є одна“. Досягнення такої істини відбувається через діалог так, що внаслідок руху думки через суперечливі висловлювання позиції суперників згладжуються, однобічність поглядів кожного з них долається, отримується істинне знання. Вважаючи, що сам Сократ не володіє істиною, в процесі бесіди, діалогу він допомагав „народитися істині в душі співрозмовника“. [5, с. 233]

Сократ був іронічним і лукавим. Прикинувшись простаком, він просив свого співрозмовника роз'яснити те, що як здавалося навколишнім, співрозмовник знав. Вміло постановленими питаннями Сократ демонстрував співрозмовнику його незнання предмета як наслідок надмірної зарозумілості. [1, с. 95] Коли співрозмовник остаточно

заплутувався і цікавився думкою щодо цього самого Сократа, той відповідав, що теж не знає відповіді. Сократ був мудрою людиною. Саме йому належить вислів „Я знаю лише те, що я нічого не знаю, але інші не знають і цього“. Але Сократ не говорив, що пізнання не існує. Навпаки, своїми діалогами, запитаннями він допомагав іншим у пошуках істинного знання. Тобто мета сократівського методу, це всебічне обговорення якого-небудь предмету заради визначення істинного знання.

Сократ стверджував, що природа – зовнішній у порівнянні з людиною світ – непізнавана, а пізнати можна лише душу людини і її справи. Пізнати самого себе – означає відшукувати-пригадувати накопичені в душі забуті істини: моральні якості, спільні для всіх людей. Упевненість в існуванні об'єктивної істини означає у Сократа, що є об'єктивні моральні норми, що відмінність між добром і злом не відносна, а абсолютна. Пізнання є об'єктивною умовою моральної практики доброго вчинку. Всі людські вади, за Сократом, від незнання і нерозуміння себе та інших людей.

Отже Сократ здійснив радикальну переорієнтацію філософії з вивчення природи на вивчення людини, її душі й морального світу. За Сократом людина – це її душа, а під душею має на увазі розум, мислячу активність і морально орієнтовану поведінку. Душа – господиня й господарка тіла. А також інстинктів, пов'язаних із тілом. Душа – владарювання раціональності над чуттєвою тілесністю. Душа – це свобода. [5, с. 235] Людина, яка володіє собою, досягла божественного стану самодостатності. У цьому стані душа є впорядкованою, добродійною, а отже – щасливою. Щастя – духовний порядок і гармонія душі. [3, с. 285]

Григорій Савич Сковорода (1722-1794) один із найвидатніших представників історії української філософії. Навчався, але не довчився у Києво-Могилянській академії, залишившись на все життя „студентом“ (як він сам себе любив називати). З 1768 року був мандрівним філософом. Він одягався просто, спав не більше чотирьох годин, вставав на світанку, ходив пішки за місто, був завжди веселий, бадьорий,

шанобливий, друзів обирав по серцю їх. [6, с. 430] Чи не найбільш влучним найменням для Сковороди є український Сократ. Дійсно, їх філософські погляди стосовно пізнання багато в чому збігаються.

Предметом філософії Сковорода вважав саме життя. Філософствувати - „перебувати на самоті з собою“, на самопізнання спрямувати людське життя.

Вислів „Пізнай самого себе“, як відомо, був написаний ще над входом до храму Аполлона в Дельфах. [7, с. 130] Його, подібно до Сократа дотримується і Сковорода. Він є близьким до традиційних античних поглядів, висуваючи у філософії ідеал щастя, проповіді самодостатності, стримання, відмови від життєвих благ.

Відчуваючи первісну надломленість буття, що веде до страждання серця, духовного стану смутку, за яким приховані страх і клопіт, він вбачає вихід у досягненні внутрішньої свободи незалежно від зовнішнього світу, зведенні в середину самого себе, подолання пристрастей, помилкової гонитви за принадами світу. [8, с.249]

Для Сковороди самопізнання – акт інтелектуальний, який призводить до знання та розуміння. СENS добродесного життя полягає в перетворенні навколишнього світу відповідно до істини, здобутої саме під час пізнання. У процесі самопізнання людина розкриває саму себе, повертається до глибинних основ свого існування. [7, с. 131] Власне зміст вислову „Пізнай самого себе“ вбачається Сковородою у важливому поділі „мечем духовним“ світу людини навпіл: на зовнішнє і внутрішнє, тлінне і вічне. „Розділити себе усього... Розділити на хвіст і голову“, „Розділіть серця ваші“, „Розділи себе, щоб пізнати себе“. [9, с. 183]

Таким чином вирішення проблеми самопізнання, за Сковородою криється у співвідношенні двох рівнів свідомості, котрі можуть бути охарактеризовані як вузьке, приземлене бачення світу, що концентрується на зовнішньому боці речей, та якісно нове, піднесене, універсальне світосприйняття. Складний процес самопізнання приводить людину до осягнення своєї

природи. Причому той ідеал, до якого прагне людина – це Син Божий. [9, с. 185] Жити в істині для Сковороди – жити в Христі. Кожна людина прагне до самопізнання, бо найкоротший шлях до Бога – через своє серце.

Премудрість єдина для всіх. У цьому відношенні філософствувати повинні всі. Отже справжній центр ваги філософії Сковороди – у відкритті в собі „сина божого“, „внутрішньої“, „духовної“ людини, що є основою миру душевного та істинного „блаженного щастя“. [6, с. 432]

В процесі самопізнання людина приходиться до розуміння того, яка праця найбільше відповідає її природі. Блаженство і справжнє щастя людині приносить праця за покликанням, така, що відбиває природні нахили людини, - „сродна праця“. Він був переконаний що кожна людина має природний нахил до певного роду діяльності, який може зробити її справді щасливою, бо праця за покликанням є бажаною, виконується залюбки і з насолодою. Навпаки „народна праця“, до якої не „лежить серце“, яка нав'язується ззовні є джерелом великого нещастя. Причиною всього нерозумного, спотвореного в суспільстві він вважав працю без покликання, працю з необхідності, примусову працю, або працю з метою збагачення. Сковорода був певен, що щастя доступне всім, бо природа нікого не обділила. [8, с.251] Але природні здібності повинні бути виявлені, розкриті. Лише ретельне вивчення себе відкриває шлях до щастя, спокою, душевної згоди. Кожен повинен пізнати себе, свої природні нахили та здібності. Людина може знайти щастя через самопізнання. Для цього потрібно „жити за натурою“, не спотворювати природи, задовольнятися малим. [6, с. 434]

Жити у відповідності з природою означає для нього не просто слідувати природним факторам, а реалізувати свою „сродність“ до певного виду праці в загальній системі трудової діяльності суспільства. Знайти себе – ось у чому має полягати сенс буття людини. Тільки праця є джерелом і основою людського щастя. Але Сковорода не обмежувався проповіданням тільки особистого щастя, а усвідомлював

важливість громадського життя, в якому щасливий є той „ хто зв'язав свій приватний обов'язок з загальним.“

Література

1. Вандишев В. Н. „Філософія“ .– К.: Кондор, 2005 .– 474с.
2. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. „Історія філософії“ .– К.: Либідь, 2001 .– 408с.
3. Волинка І.І. „Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті“ .– К.: Вища школа, 2005 .– 544с.
4. Григор'єв В. Г. „Філософія“ .– К.: Центр навчальної літератури, 2004 .– 248с.
5. Кремень В. Г. „Історія філософії“ .– Х.: Прапор, 2003 .– 768с.
6. Кремень В. Г. „Філософія. Мислителі, ідеї, концепції“ .– К.: видавництво Книга, 2005 .– 528с.
7. Горський В. С. Кислюк К. В. „Історія української філософії“ .– К.: Либідь, 2004 .– 488с.
8. Огородник І. В., Русин М. Ю. „Українська філософія в іменах“ .– К.: Либідь, 1997 .– 328с
9. Тарасенко М. Ф., Русин М. Ю., Бичко І. В. „Історія філософії України“ .– К.: Либідь, 1997 .– 416с.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Доп. - Романенко К., ПР-54
Наук. кер. - ст. викл. Опанасюк В.В.

Становлення України як демократичної правової держави актуалізує необхідність осмислення ролі національної ідеї та релігії як однієї з її складових. Релігійне життя в Україні – це складна система відносин, що включена в загальну структуру громадського життя, розвивається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних процесів сучасного